

Historiankirjoittajan retoriikka

Jorma Kalela: Historiantutkimus ja historia. Helsinki: Gaudeamus 2000. 272 s.

■ Retoriikasta on viime vuosina tullut jo lähes muotitiede. Historiantutkimuksen alueella professori Jorma Kalela on kuulunut tämän suuntauksen uranuurtajiin Suomessa. Kalelan kirja *Historiantutkimus ja historia* täsmentää hänen vuonna 1993 ilmestyneessä *Historia, aika ja yleisö* ilmestyneitä ajatuksia. Kalela on harvoja varttuneen polven historioitsijoita, joka on vakavasti pohtinut metodologisia kysymyksiä osana viime vuosien keskustelua postmodernista – samoja teemoja, joita myös politiikan tutkimuksessa on tarkasteltu 1990-luvulla.

Mitkä oikeastaan ovat politiikan kielellisen tai retorisen käänteen keskeiset väittämät? Kyse on oman sanomisen vakuuttamisesta, mikä voidaan esittää kysymyksenä kuka sanoo kenelle ja millä argumen-

tilla. Poliitiikan tutkijana asian voi historian tutkimusta ajatellen tiivistää siten, ettei kieli ole neutraali tai että asiat tai lähteet eivät puhu ”sinänsä”. Holantilaisista F. R. Ankersmitä lainaten Kalelan mukaan historioitsijan onkin jokaisessa vaiheessa oltava tietoinen siitä, keiden todellisuudesta ja kielestä on kysymys.

Kalela kirjoittaa kirjan rakenteen ja esitystavan hiomisen vieneen kuusi vuotta. Tuona aikana hän kertoo ”kantapään kautta” sisäistäneensä Aristoteleen opit retoriikasta. Asiasisältö on ydin, mutta hetimitä kun ”... tutkija alkaa kirjoittaa sitä tekstiksi, siihen yhdistyvät kirjoittajan uskottavuus ja yleisön käsitykset”. Historia on siis paljon muutakin kuin tutkimusta, se on olennaisesti myös *esittämistä* ja *uudelleen esittämistä*. Tässä ollaan oikeastaan lähellä näkemystä, jota seuraten esimerkiksi politiikan käsite on laajentunut huomattavasti viime vuosina.

Historia tietona ja tietämyksenä on paljon muutakin kuin aiempia tutkimustuloksia – tämä tärkeä erottelu käy ilmi jo kirjan nimestä. Tutkijat ovat vain pieni vähemmistö niiden joukossa, jotka osallistuvat historian yhteiskunnallisen määrittämisen prosessiin. Kalelan

mukaan historioitsijat tarvitsivat perusteellista esitystä niistä erilaisista tavoista, joilla tutkijan jatkuvasti muotoutuva historiatietoisuus (siis poliittinen maailmankatsomus, subjektiivisuus, ”ajan henki” jne. *H.N.*) vaikuttavat hänen työhönsä.

Weimarissa, siis toisessa kulttuurissa, vierailut Kalela oli tullut siihen tulokseen, että ”historiatietoisuus on vahvasti yhteiskunnan ja kulttuurin ehdollistamaa”. Aivan, nämä monesti varsin arkipäiväiset käytännöt, niiden erikoisuus, poliittisuuskin, paljastuvat nähdäkseni usein vasta toiseen kulttuuriin siirryttäessä. Poliitiikan tutkijana ymmärtäisin juuri tätä väljästi politiikaksi; asioista muistuttamiseksi tai niitten aktiiviseksi julkiseksi unohttamiseksi. Olen huomannut, että Nürnbergistä on vaikea löytää Zeppelininnyttä tai natsioikeudenkäyntien pitopaikkaa – niistä kaupunkiesitteessä ei muistuteta erikseen!

Historian esityksistä ei ole järkevää kysyä, ovatko ne ”oikeita” vai ”väärä”, mutta Kalelan mukaan voi kysyä, tekevätkö ne oikeutta esityksen kohteelle. Tutkijan tehtävänä ei ole selvittää, vastasiko toimijan käsitys todellisuutta vaan mikä tämä käsitys oli. Kalelal-

le tämä on eettinen lähtökoh- ta. Yhtä hyvin tämä eettinen voi silti olla tiettyssä ajassa myös poliittinen lähtökoh- ta. Olisi esimerkiksi osattava selittää neuvostokommunistien perusteet kollektivoinneille heidän omista lähtökohdis- taan. Toisaalta mitä muuta jul- kisuudessa usein esitetty kes- kustelu taistolaisuudesta on ollut kuin nykyisen poliittisen kontekstin jälkikäteistä liimaa- mista 1970-luvun päälle?

Onko niin, että Kalelan läh- tökohdasta politiikkaa ei voi välttää? Tästäkin voi mielestä- ni vetää kahdenlaiset johtopää- tökset: tutkimuksella on ruvet- tava politikoidaan tai että po- litiikka on satunnaista ja ennal- ta arvaamatonta keskustelua erilaisten yleisöjen ja historian vastaanoton, suuria otsikoita hakevien toimittajien ja myyn- tilukuja tarkkaavien kustanta- jien välillä.

Kalelalle objektiivisuuden vaatimus on itse asiassa kiel- tänyt tutkijaa erittelemästä juu- ri työnsä niitä puolia, joita etiikka vaatii. Omat tarkoitus- perät ja oma kulttuurinen si- donnaisuus asettavat hänen rehellisyytensä koetukselle. Objektiivisen tiedenäkökulmaa tavoiteltaessa itse asiassa his- toriantutkimuksen retorinen erityisluonne on jäänyt sivuun.

Kalela väittää vahvasti, että tutkijaa on itse asiassa houku- teltu peittämään lähtökoh- ta ja olemaan epärehellinen. Tähän voisi lisätä, että jo Kan- tin filosofiasta lähtien havain- noitsija on osa havaintoa – mutta niinpä myös eri yleisöt lukevat historiankirjoittajan tekstejä eri kokemusten läpi.

Monet historioitsijat varoit- tavat ryhtymisestä jonkin tai

jonkun asianajajaksi – myös eri yleisöt toimivat vahtikoirina. Toisaalta tutkija asianajajana, ”politiikkona”, ei voi tietää kaikkia oman työnsä poliittisia ulottuvuuksia. Kalelan näkö- kulma on oikeuden tekemistä menneelle, mutta nähdäkseni myös poliittisiin *odotuksiin* vastaamista: aina jotkut antai- sivat historian roskatynnyrei- den haista rauhassa. Kalelan johtopäätös on, etteivät eetti- nen ja poliittinen sulje toisiaan pois vaan ovat limittäisiä.

Myös ajatus tutkimuspoliti- kan välttämättömyydestä on hyvin mielenkiintoinen. Mo- nesti ”politiikka” voikin olla jo seminaarikäytäntöjä opetelta- essa – ja myöhemmin säätöil- le esitettävissä rahahakemuk- sissa – eli mistä näkökulmasta jotakin saa tutkia. ”Historian- tutkijat ovat tietoisia siitä, että tutkimusprosessin pmissis- tä päättäminen määrää hyvin pitkälti tutkimustulosten sisäl- lön”. Nähdäkseni tämä johtaa väistämättä erilaisten valtata- hujen kanssa pelaamiseen ja eri vuosi- tai muistopäivien sil- mälläpitoon mahdollisia ra- hoittajia ajatellen.

Yhtenä tärkeänä tekijänä on myös oman historiankirjoitta- misen sijoittaminen aikaan. Kaikki aika ei ole historiallista aikaa, vaan sellaiseksi tutkijan- työssä kelpaa tutkijan merki- tyksellistämä aika – mikä siis voi olla aivan eri asia kuin ih- misten oma käsitys ajasta. Vaa- rana ovat tahattomat anakro- nismit, joiden välttämiseksi kannattaa ajatella, että tutki- muskohde sijaitsee vieraassa kulttuurissa.

Oma käsitykseni on se, että itse asiassa historiantutkijat ovat yhtä lailla nykyisyyden

tutkijoita kuin yhteiskuntatie- teilijätkin – tämä nykyisyys versus menneisyys -ajattelu voidaan nähdäkseni kyseen- alaistaa. Myös menneet tule- vaisuudet olivat avoimia, eri- laiset kausaalisuudet ovat lo- pulta vaikeita todistaa.

Paikoin kirjassa häiritsee hieman yksioikoinen kuva ”postmodernista”, jonka tar- kempi määrittely alkaa vasta sivulla 154 (Jenkins, Kelner, Munslow, White ja Ankersmit). Kalelan mielestä Munslowkin puhuu historiasta sekä kohtee- na että tutkimuksena. En kiis- tä puutteita kuten historia-sa- nan moniulottuneisuutta, mut- ta kai voi ajatella niin, että täs- säkin suhteessa tutkimus on mennyt eteenpäin. Eikö pi- kemmin ole niin, että ns. post- modernistit ovat juuri olleet viemässä keskustelua juuri laa- jemmän historiamerkityksen suuntaan?

On tärkeä huomata sanan historia monimerkityksellisyys. Gordon N. Carper (1991) on tehnyt jopa sanakirjan, jossa on 3 000 lainausta historian merkityksestä eri toimijoilla. Myös tutkijoiden tapa käyttää termiä historia johtaa usein harhaan: sillä viitataan milloin menneisyyteen, menneisyyden tapahtumiin, historiankirjoituk- seen, tutkimukseen tai akatee- miseen oppiaineeseen. Tämä on vähän sama juttu, kuin us- kaltaako politiikan tutkijana enää käyttää sanaa politiikka ollenkaan?

Kalela väittää, että kielelli- sen käänteiden jälkeen kulttuu- rin ja yhteiskunnan tutkijat ovat sivuuttaneet kuvan totuu- desta. Siihen ei tietenkään voi lähteä, että kaikki tulkinnat olisivat keskenään samanarvoi-

sia; oli se sitten postmodernia tai ei. Tässä voi yhtyä Kalelan lainaaman Antoon Van den Braembusschen sanoihin, että totuuden sisältö on siinä, että ”puretaan kaikki ehdottoman ja yksiselitteisen totuuden väitteet”. Nähdäkseni kysymys on ollut pikemminkin tästä eikä edellisen tapaisesta kovin yleistävästä lauseesta.

Kalelan sanoin historiantutkija rajaa usein oman kulttuurinsa järjestelmällisen erittelyn huomaamattaan tutkimusprosessin ulkopuolelle. Kun tutkija ei arvioi omaa kieltään ja käsitystään todellisuudesta, niistä tulee arvottamisen malleja. Ei ole niin, että Euroopan unionia tutkivan historioitsijan pitäisi käyttää unionistien jargonia, vaikka hänen onkin tunnettava se.

Kalela moittii sekä historioitsijoita että filosofeja: historioitsijoita siinä, etteivät he ole tehneet päättelyään läpinäkyväksi, muutoin päätelmärakenteiden loogisuuden analyysi kuuluu lähinnä filosofeille. Kalelan mukaan tämän läpinäkyvyyden aiheuttavat usein tekstin julkilausumattomat elementit.

Nähdäkseni pikemminkin olisi lopetettava televisiossa ja aikakauslehdissä esiintyvä ”talvisodan taustat” -retoriikka, jossa tutkija kertoo, kuinka kaikki oikeastaan on tapahtunut. On tunnustettava epävarmuus, jossa voitaisiin kertoa siitä, millä metodeilla juttu on tehty. Minusta tämä ei ole tiedollisen epävarmuuden vahvistamista kuten Kalela väittää. Pikemminkin juuri epävarmuuden tekeminen varmuudeksi on huijausta; lääkäri on paljon uskottavampi myöntäessään

potilaalle keinojensa rajallisuuden.

Metsä olisi kuitenkin nähtävä puilta, ja loppujen lopuksi kiista ”postmodernista” ei ehkä ole niin olennainen, kuin mitä se on saattanut näyttää. Itse asiassa Kalela on mielestäni hyvin lähellä vastausta puhessaan argumentaatiosta. Kyse on aina jollekin yleisölle tarkoitetusta argumentaatiosta, jonka pitäisi olla myös uskotavaa. Saman asian voi esittää eri sanoin eri yleisölle puhumattakaan siitä, kuka asian esittää.

Historiantutkijan työssä on kyse kaksiosaisesta prosessista: rekonstruktioista ja argumentaatiosta. Tämä argumentaation, joka on siis aina suunnattu jollekin yleisölle, on Kalelan kirjan ”uutuus”. Historioitsija on samalla sekä syyttäjä että puolustusasianaja – Aristoteleen retoriikassa ne olivat erikseen, mutta siellä oli erikseen myös tuomari.

Nyt voidaan kuitenkin kysyä, kuka tämä historian tuomari on, ja tätä Kalela olisi voinut selvittää enemmänkin. Olemassa on sekä ammattiyleisö että ns. suuri yleisö, mutta enemmänkin olisi voinut pohdita julkisuuden merkitystä rekonstruktioille ja argumentaatiolle. Kalelan vastaus on, että tutkijan on itse päätettävä miten aikoo osallistua yhteiskunnassa koko ajan meneillään olevaan historian määrittämiseen.

Kalela olisi voinut antaa tilaa myös historiakulttuurille (*Geschichtskultur*) eli historian esillä pitämiseksi julkisuudessa. Hyvin mielenkiintoinen aihe olisi ollut historiantutkija eräänlaisena mediaintellektuel-

lina. Se on rooli, jossa hän joutuu tasapainoilemaan sekä omaan tutkimusetikkaansa nojaavan ”tuomarin” ja tutkijan sekä toisaalta historiallisia sensaatioita paljastavan ja näitä odotuksia luovan ”arkistoinnööriin” roolin kanssa.

Lukukokemuksena teokses- sa välillä rasitti se, että kirjassa viitattiin kovin usein muihin lukuihin. Vaikka hyvä tutkimus ei etenekään suoraviivaisesti, vaan välillä muistuttaa myös jo aiemmin sanotusta, ei tätäkään tarvitsisi tehdä jatkuvasti.

Joka tapauksessa kyseessä on ehdottomasti hatunnoston arvoinen suoritus. Teoksen teemojen kanssa Kalelan omat oppilaat ovat jo sinut ja aihepiiriä on käsitelty myös esimerkiksi Jyväskylän yliopiston yhteiskuntatieteen ja filosofian laitoksella. Teos opettaa myös muita kuin historiantutkijoita; eivät vain historiantutkijat vaan laajemmin yleensä humanistit ja yhteiskuntatieteilijät ovat tekemisessä narratiivien, niiden konstruoinnin ehtojen ja argumentoinnin kanssa. Kirja vastaa myös moniin historian ja politiikan suhdetta käsitteleviin kysymyksiin, joita filosofian ja politiikan tutkimuksen puolelta on perinteistä historiantutkimusta kohtaan asetettu.

Heino Nyysönen